

KESZEG VILMOS

Történetek Szent Antalról

Szikszi Mária: Történetek története. Képiség és narráció a magasművészet és a népi kultúra között avagy a homo narrans esete Szent Antallal.
Marosvásárhely: Mentor, 2005. 166 p.

A tudományos szöveg olvasásának gyakorlatához tartozik a szerzői munka követhetőségének igénye. Ha filológus a szerző, akkor az olvasója igyekszik azonosítani az igénybe vett könyvtárakat, olvasótermeket, a kéziratokat és szakkönyveket, konzultánsokat, sőt a meghallgatott konferenciákat. Ha etnológus, az olvasója kíváncsian követi a terepet, beszélgetéseit, hivatkozásait, érveléseit. Ha antropológus, akkor olvasója is szereti benne érezni magát abban a helyzetben, amelyben a kérdések megszületnek. Ilyen szempontból izgalmas olvasmány Szikszi Mária kötete.

A szerző a 251–356 között élt Remete Szent Antalról szóló történeteket, az ezek alapján kibontakozott évezredes diskurzust veti alá elemzésnek. A munka forrásait, módszerét és szemléletét tekintve a narratív pragmatika területén helyezkedik el, történeti antropológiai jellegű, a következő kérdésekről értekezik: Milyen igény hívta életre és tartotta életben a Remete Szent Antalról szóló narratív reprezentációkat? Mivel magyarázható a szűzsé narratív megjelenítésének változása? Milyen formában (médiumban) jelenik meg a narratívum? Milyen szociális környezetben, milyen jelentésben történt meg a narratívum befogadása, használata? A kötet a felvetett kérdések sokféleségének megfelelően több tematikus tömbből szerveződik. Ezek: a történeti Szent Antal élete és attribútumai, a Szent Antal életéről készült első összegző biografikus narratívum, Szent Antal történetének középkori verbális változatai, a Szent Antal-kultusz részét képező kolostori gyógyítási gyakorlat és Szent Antal történetének jelenléte a vizuális művészetben. Ha a történet szerkesztést, a történetmondást a narratív viselkedés stratégiájaként értelmezzük, akkor a kötet ennek három formáját azonosítja: a legendákon alapuló vallásos, a laikus, betegségelhárítást célzó orvoslási, valamint a modern és posztmodern művészi narratív stratégiát.

Az egyes fejezetek kidolgozása a szerző számára különböző terepet, különböző források azonosítását és elemzését tette szükségessé. Minthogy a Remete Szent Antalról szóló diskurzus tulajdonképpen ezer éven keresztül szerveződik az európai mentalitás- és kultúrában, a kutatás lebonyolítása azzal a veszéllyel fenyeget, hogy a kérdések felvetésében, a követésre választott események kijelölésében mellékvágányra sikklik, reprodukálja azokat a tartalmi sztereotípiákat, amelyek a témával kapcsolatban kialakultak; önkényesen vagy figyelmetlenségből adódóan megkerül olyan médiumokat, amelyek – rejtőzködő voltak ellenére – valójában a felvetett témáról szólnak. Amit jelen esetben a szerző végül is problémává emel, az az európai kultúrtörténet néhány lényeges terüle-

te. Nevezetesen: az elbeszélő irodalom (s ezen belül a vallásos tárgyú elbeszélő irodalom), a vallásos élet, a vallásos társadalom szerveződése, a hullámban felfutó betegségek története. A felsorolt területek mindegyike olyan funkcionálisnak nevezhető rendszer, amelynek Remete Szent Antal kultusza organikus része, s amely rendszereken belül a kultusz különböző motivációi, funkciói és jelentései tapogathatók le. A szerző arra kérdez rá, hogy kik, mikor és miért tartották fontosnak Szent Antal élettörténetének megszerkesztését, újrafogalmazását. Hogyan vált külön a magaskultúrában a Szent Antalhoz kapcsolódó spiritualitás, valamint a populáris kultúra pragmatikus Szent Antal-kultusza?

A Szent Antal kortársától, Nagy Szent Atanázstól származó első életrajz, ennek a 4. század második felében készült latin fordítása vallási körökben állandósította a szent kultuszát. E kultusz keretében a középkor végéig a *Vitáról* másolatok, kompilációk és fordítások készültek. Ez az áramlat honosította meg a témát a magyar vallásos irodalomban is, négy vallásos szövegben, az Érdy-, a Münchener-, a Debreceni- és a Peer-kódecsben. A narratívumok között 15. századi francia nyelvjárásban íródott misztériumjáték is szerepel. E fejezet két kérdés felvetését és megválaszolását tartja fontosnak: milyen genetikai, tartalmi és szerkezeti kapcsolatban állnak a Szent Antal-legendák, illetve a legendákban megjelenő látomások? És itt az olvasónak enyhe hiányérzete marad. Bár az elemzésben szó esik arról, hogy a korai kereszténység idején a legendákat mise keretében adták elő, részletes leírást nem kapunk felhasználási módjukról: az előadás alkalmáról, az előadó személyéről, az előadás módjáról, céljáról. Igaz, erről a távoli források is hallgatnak.

A kötet másik tematikus tömbje a Szent Antalról elnevezett betegség történetét és gyógyítását, Szent Antal kultuszával való összekapcsolódását tárja föl. Az elemzésnek ezúttal is sikerül problémahelyzetet teremtenie. Ugyanis mind a népi gyógyítási gyakorlatban, mind a népi gyógyászat szakirodalmában Szent Antal névvel több betegséget neveznek meg. Az *ignis sacer* és az orbánc összemosódása a magyar gyógyítástörténetben Pápai Páriz Ferencsel kezdődik. E fejezet második része a népi gyógyításban használatos imák, vallásos szövegek műfajosságának és motívumainak specifikumait mutatja be. Az elemzést indokoltnak tartjuk, s csupán azt tesszük szóvá ismételtlen, hogy az imamondás, az imádkozás alkalmait és módját mint gyógyítási habitust érdemes lett volna részletesebben elemezni.

Hozzáértéssel és ihletettséggel megírt fejezet készült Szent Antal alakjának képzőművészeti ábrázolásairól. Itt Hieronymus Bosch *Szent Antal megkísértése* című, 1480 táján keletkezett oltárképe, Mathias Grünewald 1512–1516 körül festett isenheimi oltárfestménye, valamint Salvador Dali *Szent Antal megkísértése* című, 1947-ből datált festménye szerepel. A dolgozat a szükséges körültekintéssel tisztázza a képek keletkezésének történetét, ihletetten emeli ki a képi ábrázolások motívumait, és igyekszik ezeket egyazon, koherens jelentésmezőben elhelyezni. A szerző ezen elemzések alapján vonja le az alábbi következtetést:

„A képzőművészeti ábrázolások a középkor második felében sokasodnak meg, amikor Antal remete történetei a templomi oltárfestészet kedvelt témái lettek. Valahol itt, a középkor végén válik szét a tudás: a magaskultúra a megkísértés történetét élteti tovább, a népi kultúra a gyógyítással kapcsolatos tudást. Grünewald monumentális munkájáról, amelyen egyaránt megjelennek a kísértésre és a betegségre való utalások, tud-

juk, hogy egyértelműen kapcsolatban volt az antonita szerzetesek gyógyító gyakorlatával. Bosch esetében erről a gyakorlati kapcsolatról csak feltételezések vannak...” (132. p.).

A dolgozat e kijelentése organikusan következik az egész kutatás szándékából. Köztudott az, hogy a vizuális ábrázolásokat használó terápia évszázadokon keresztül érvényben volt/van. Igaz, e terápia történetéről mindössze szórványos jelzésekkel rendelkezünk. Ezzel is magyarázható, hogy róla a jelen munka is szűkszavúan beszél.

A szerteágazó szakirodalomban való tájékozottság, az összefüggések keresése izgalmas olvasmánnyá teszi Szikszai Mária munkáját. S ami szintén erénye e munkának: a kérdések megválasztásának, felvezetésének és irányításának, valamint a nyelvi kivitelezésnek az eleganciája.